

नेवाःतय् व्यक्तिनाम परम्पराय् वःगु ह्यूपाः

भरत महर्जन^१

मूति

खास मनूयात संकेत याय्त बियातैगु व्यक्तिवाचक नां हे व्यक्तिनाम खः । मचा जन्म याय्वं वया म्हसीकाकथं नां छुइगु परम्परा धर्म, जाति वा समुदायकथं हलिमय् यक्व ताजिया दु । नेवाःतय् हिन्दु व बौद्ध संस्कारकथं मचाया नां छुइगु याः । शदीऔनिसें नेवाःतसें संस्कृतमूल खँवःयात व्यक्तिनामया नितिं नालावयाच्वंगु दु । भाषा-संस्कृति ख्यलय् अतिकं च्वन्त्याःपिं नेवाःत थःगु हे भासं मौलिक नां छुइगु ज्याय् ल्यूने लाःगु खनेदु । नेवाःतय् थःगु हे मौलिक सभ्यताया प्रतिविम्बन जुइगु स्वभाषिक खँवःतय्त व्यक्तिनामया ल्याखं ल्यज्या गय्-गुकथं जुल धैगु खँय् दुवालेगु कुतः मजूनि । नेपाःगालय् मांभाय्या नां ल्यय्गु सिलसिला गुबलय् व गुकथं न्यात धैगु सुचं मालेगु हे थ्व च्वसुया आजु खः । नेवाः समाजय् मचायात नां बीगु संस्कार व नांया नितिं ल्यज्या जुइगु खँवःया मूलबारे जक थुगु च्वसु केन्द्रत जू । अनुसन्धानयात माःगु प्राथमिक स्रोत स्रोतव्यक्तितपाखें मुंगु दुसा द्वितीयक सामग्री पुस्तकालयपाखें प्राप्त जूगु खः । संकलित तथ्याङ्कयात ऐतिहासिक विधि छ्यलाः नेवाःतय् संस्कृत नां छुइगु परम्पराय् वःगु ह्यूपाः दुवालेगु कुतः जूगु दु । हलिमय् हरेक पक्ष व विषय सीमान्तकृत वर्ग थःगु स्वअस्तित्व पिब्वय्त वहस व अभ्यास न्याकूगु इलय् व्यक्तिनामय् भाषिक पहिचान दुवालेत थन पहिचानवाद अनुसन्धानया सैद्धान्तिक आधार खः । मचाया नां छुइगु ज्याय् पहिचान कुबीगु मौलिक खँवः ल्ययाः सहअस्तित्वया वकालत याय्गु कुतः सीमान्तकृतपाखें थीथी देसय् न्याकूगु दु । थ्व ज्याय् नेवाःतय्गु नं सक्रिय सहभागीता खनेदयावःगु दु । राणाकालया उत्तरार्धय् वःगु भाषिक-सांस्कृतिक जागरणया उपज नेवाः नां छुइगु ज्या भाषिक न्यलुवापिसं न्याकूगु खः । पञ्चायतकालय् वयाः स्वभाषीय नां छुइगु लहर तच्चयाः वनसा थौकन्हय् अभ् व्यापक जुयाब्यूगु दु । विविध नेवाः नां थौकन्हय् गैहनेवाः दथुइ नं लोकंह्वानाः स्थापित जूगु दु । नेवाःतय् नामकरण ज्याय् मौलिकपन अप्वःगु तथ्यं उमिगु भाषिक-सांस्कृतिक चेतनाय् वःगु बृद्धियात संकेत याः ।

मूखँवः : नामकरण, भाषा, संस्कृति, चेतना ।

म्हसीका

भौतिक वस्तु जुइमा वा अमूर्त भाव, न्यागुयात नं ध्वाथुइकेत ब्यागलं नां मदय्कं मगाः । भाषिक व्यवहार सहजताया नितिं मनूतय्गु जानकारी वैगु हरेक वस्तु वा तत्वयात नां मब्यूसे मगाः । न्हूम्ह मचायात नं फत्तले याकनं नां छुइगु ज्या मानव समाजय् द्वलद्वः न्ह्यर्सनिसें जुयावःगु खः । हलिंया थीथी थासय् मचायात नां बीगु

१. नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, एम.फिल. पिएचडी पुचः २०८०/८१

ब्यागलं-ब्यागलं थिति दु । पूर्वीय समाजय् थ्व ज्यायात जीवन संस्कारदुनेया ब्वकथं हे महत्त्व बियातःगु दु । हिन्दु व बौद्ध जगतय् 'नामकरण' संस्कार अभ्यासय् दु गुकी ह्याउंमचायात ग्रहनक्षत्रया लिधंसाय् न्हूनां छुइगु याइ । हिन्दु शास्त्रय् ब्राह्मणया मचायात मंगलसूचक खँवः, क्षेत्रीयात बलसूचक, वैश्ययात धनसूचक व शूद्रयात जुगुप्सित (निन्दनीय/घृणित) भाव ब्वलंगु खँवः ल्ययाः नां छुइत निर्देश यानातःगु दु (पण्डेय, सन् १९५७, पृ. १०२-१०३) ।^२ थौंकन्हय् नं बूगु ईया पञ्चाङ्गयात बःकयाः ब्राह्मणपाखें नां छुकेगु (न्वारन) ज्या अभ्यासय् दनि । बौद्ध जगतय् नं दशकर्मविधि दुने नामाभिषेक यासैं बौद्ध संस्कृति अनुकूलगु नां बीगु याः । अफ्रिकाय् न्हापां मचाया नां मचां हे न्येनेमाःगु मान्यतां वया न्हायपनय् चीसलं धाय्गु, वयां ल्यूतिनि मेपितं न्येकेगु थिति दु (Korkmazer & Cift, 2018, p. 138) । अथे हे अमेरिकाया आदिवासीतय् थःगु वंश पिब्वइगु खँवःयात दुथ्याकाः नां बीगु चलनं थाय् कयाच्चंगु दु । मुस्लिम देसय् मचाया नांया अर्थ वया व्यक्तित्वय् ब्यापक असर याइगु मान्यतां मुहम्मद नां आपालं यय्कू (Al-haq, 2016, p. 177) । मलेसियाया तेलगुभाषी समुदायं बर्साला (Barsala) संस्कारकथं बौम्हसिन्हं मचाया नां छुइगु थिति दु (Shanmuganathan and others, 2021, p.34) । विधि पाःसां हलिन्यक हे मचाया नामकरण ज्या छता विशेष कर्मकथं कयावयाच्चंगु सीदु । नेवाः समाजय् नं थ्व ज्या याइगु थःगु हे विधि दुसा थौंकन्हय्या भूमण्डलीकरणया प्रभावं थ्व संस्कृतिइ बुलुहुं ह्युपाः वयाच्चंगु खनेदु । नेवाःतय् नां छुइगु परम्पराय् दुगु भाषिक-सांस्कृतिक विशेषता व राजनैतिक ह्युपाः लिपा मचातय् नामय् खनेदुगु स्वभाषीय प्रयोग पितव्वय्गु कुतः थुगु च्वसुइ जूगु दु ।

अध्ययनया पृष्ठभूमि

हलिया थौथी थासय् मौलिक भाय्या खँवल् मचाया नां छुइगु प्रवृत्तिबारे मालेकुले जुइधुंकुगु दु । अविभावकतय्गु राजनैतिक चेतनां थ्व प्रवृत्तिइ लाइगु प्राभावयात कयाः व्याख्या विश्लेषणत जूगु दु । राजकुमार दिक्पालंजुं राई-लिम्बु समुदायदुने मौलिक भाषां नां छुइगु न्हूगु प्रवृत्तियात उलाः च्वसु पिकयादीगु दु । गैरसंस्कृत समुदाय जूसां राई-लिम्बुतय् व्यक्तिलां संस्कृत मूलया जुयाच्चंगु धासैं थ्वयात च्वमिं मूलधारया भाषिक प्रभुत्वया सांस्कृतिक प्रभावकथं नालातःगु दु । राई-लिम्बु समुदायदुने नं विशिष्ट व्यक्तित्वपिसं थः मचातय् नां तय्त मौलिक खँवः ल्यःगु निष्कर्ष पिकासैं उमिगु धापू नं दुथ्याकातःगु दु । बज्रमुनि बज्राचार्यजुं नेवाःतय्सं नालावयाच्चंगु नामकरण संस्कारयात दुग्यंक कुलाः च्वसु पिथनादीगु दु । मचा बूगु ईया लिधंसाय् पुरोहितपिसं नां छुइत ल्यय्माःगु अक्षर क्रम, संस्कारया विधि व विधिइ खनेदुगु विविधतायात च्वसुइ दुथ्याकातःगु दु । वर्तमान इलय् पारिवारिक अवस्था, सोच, भावना, गुण, धर्म आदिया आधारय् नां छूगु खनेदुगुलिं मचाया नाम पारिवारिक मनोविज्ञान अध्ययन याय्फैगु च्वमिया निष्कर्ष दु । च्वमि Yuji Ogihara पाखें सन् १९२० निसैं सन् २००५ तकवया अबधिइ चीनय् मचातय्गु नां छुइगु ज्याय् वःगु ह्युपाः वि थौथी कारण प्रकाशय् हःगु दु । अध्ययता Abeer Harb j Fawwaz AI-AI-abad AL-haq पाखें जोर्डन देसय् मचाया नां ल्यज्यायात समाजशास्त्रीय दृष्टिं अध्ययन यानाः च्वसु पिथनादीगु दु । बहुसांस्कृतिक समाजय् मचायात नां बीत छु गज्याःगु तत्व, परिवेश व चिन्तनं प्रेरित याइ धैगु खँव् व्यचषम ऋषिब पाखें मालेकुले यानाः प्रतिवेदन पिकाःगु दु । अथे हे मलेसियाया

२. स्वैदिसैं मनुस्मृति, अध्याय २, ३१

तेलुगुभाषी समुदायदुने नां छुइगु पद्वतियात कया: मलाया विश्वविद्यालयस आवद्ध प्यम्ह अध्यतां संयुक्त च्वसु पिथंगु दु । कालाजातिं थःगु राजनैतिक अधिकार अप्वःलिसे गुकथं पश्चिमा जगतय् थःगु मौलिक पहःया अफ्रिकन नां छुइगु लहर हल धैगु खँय् Roland G. Fryer, JR. j Steven D. Levitt जाना: च्वसु पिथंगु दु । थथे हलिया थीथी समुदायदुने नां छुइगु परम्पराय् वःगु ट्यूपाःया अध्ययन जइधुंकूगु दु । अथे हे नेवाःतय् कुनाबिनायात भाषिक व मानवशास्त्रीय दृष्टिं स्वयाः ओमकारेश्वर श्रेष्ठजुं अध्ययन ज्वलं पिथनादीगु दु । थथे थीथी भाषिक-सांस्कृतिक समुदायया व्यक्तिनाम परम्पराया विषयक अनुसन्धान जूगु दुसां नेवाःतय् नां छुइगु ज्याय् स्वभाषीय प्रभावयात कया: अध्ययन जूगु महुनि । अनुसन्धान ख्यःया थ्व अभाव हे थुगु च्वसुया मू समस्या खः । समस्याया पृष्ठभूमिइ च्वना: थुगु च्वसुइ नेवाःतय् मचाया नां छुइगु परम्परा गथे दु ?, नेवाःतय्गु नामय् संस्कृत भाय्या प्रभाव गुकथं लानावल ? व नेवाःतय् स्वभाषिक नां छुइगु लहर गुकथं न्थ्यात ? धैगु स्वगू न्थ्यसः क्वःज्यूगु दु । नेवाःतय् मचायात नां बीगु परम्पराय् दुगु विशेषता व लिपांगु इलय् खनेदुगु ट्यूपाःया तुलना यासैं छाया् ट्यूपाः खनेदत धैगु खँया निर्णय याय्त हे थ्व अध्ययन जूगु खः ।

छुं नं निश्चित भू-भागय् सभ्यता विकास याःपिं समुदायया व भूमिलिसे ऐतिहासिक, सांस्कृतिक व भाषिक स्वापूयात उलाबीगु आधारतत्व उमिगु व्यक्तिनाम नं खः । नेवाःतय् मचायात नां बीगु थितिबारे जूगु थुगु अध्ययनं नेवाःतय् स्वजातीय चेतना, सहअस्तित्वया कुतः व भाषिक-सांस्कृतिक संघर्षयात प्रमाणित याइ । पहिचानया आयाम व संरक्षणबारे च्यूताः तैपिं सकसितं थ्व अध्ययन उपयोगी जुइ । च्वसुइ राज्यया भाषिक-सांस्कृतिक वर्चस्वं व्यक्तिनामय् लाइगु प्रभावया मालेकुले जूगु दु । अथे हे बहुभाषा, संस्कृति व बहुधर्म मिश्रण जुयाः निर्माण जूगु न्हूगु समाजय् छु गज्वःगु प्रभाव व्यक्तिनामय् खनेदै धैगु खँय् क्वथीक दुवालाः पिहाँवःगु लिच्चः लिपाया खोजकर्तापिन्त छताजि प्राज्ञिक ज्वलं जुइ । थौकन्हय् नेवाःतय्सं छु-गज्वःगु नेवाःनां छूगु दु धैगु खँया अभिलेखीकरणलिसें नां छुइगु परम्पराय् वःगु ट्यूपाः बारे थ्व अध्ययन तथ्यपरक दस्तावेज जुइ । नापं, मचाया नामकरण विषय लिपा याय् ल्यंदनिगु अध्ययन-अनुसन्धानया आवश्यकतायात नं कुलाबीगु हुनिं थ्व अध्ययन औचित्यपूर्ण जू ।

थुगु अध्ययन मुख्यतः नेवाःतय्गु सन्दर्भय् जक केन्द्रित खः । नेपाः व नेपाःया सीमापिने लानाच्चपिं नेवाःतय्गु प्रसंग नं दसुया निरितिं मुंगु दु । मूलतः नेपाःगाःया नेवाःतय् दथुइ प्रचलित नामकरण प्रवृत्तिइ वःगु ट्यूपाःयात दुवालेगु व कारण मालेज्या थ्व अध्ययनया आजु खः । अध्ययन मूलतः क्षेत्रकार्यय् आधारित खः । थीथी बस्तीया नेवाःत नापलानाः सुचं संकलन जूगु दु । ज्वलं मुंकेत न्येकने व झोत व्यक्तिलिसे सहलह जूगु दु । पुस्तकालय सामग्रीकथं थीथी सफू, प्रतिवेदन, जर्नल, इ-सामग्री व पत्र-पत्रिका छ्यलेज्या जूगु दु ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

नेपाःया मू पहिचान धैगु थ्वया बहुभाषिकता, बहुजातीयता व बहुसांस्कृतिकता खः । ताःहाकःगु कालखण्ड नेपाःया लेखनप्रणालीइ संस्कृत व नेपालीया वर्चस्व जूबलय् देय्या मेमेगु भाषिक पहिचान किचलय् लाःवन । विसं २०६२-६३ या जनआन्दोलनलिपा खनेदुगु राजनैतिक ट्यूपाःलिसें देय्या उत्पीडित समुदायदुने वःगु भाषिक, सांस्कृतिक व राजनैतिक चेतनां थःगु पृथक अस्तित्वया आधार दुवालेगु कुतः अप्वःगु दु ।

थःगु भूमिलिसेया ऐतिहासिक पहिचान पुष्टि याइगु छगू आधारतत्व मनूया नां नं खः । आधुनिक नेपाःया निर्माणलिसें हे कथं नेपाःया मूलधारं तापाःपिं आदिवासी जनजातिया भाषा, संस्कार, परम्परा, मौलिक ज्ञान आदि पहिचानया अवयव बुलुहुं न्हावन । थौंकन्ह्य च्वजायाः वयाच्चंगु राजनैतिक चेतनालिसें मौलिक नां छुइगु मुद्दा यक्विसिया सरोकारया विषय जुयाब्यूगु दुसा उमिसं थुकियात थःगु स्वअस्तित्व व आत्मसम्मानलिसे स्वानास्वःगु खनेदु । थुज्वःगु इलय् नेवाःतय् नामकरण यायूगु प्रवृत्तिइ ह्यूपाः वयाच्चंगु तथ्ययात दुवालाः ह्यूपाःया हुनिं मालेगु कुतः थुगु अध्ययनय् जूगु दु ।

नेवाः समाजय् नां छुइगु परम्परा

‘नेवाः’ नेपाःगालय् विकसित सभ्यताया नां खः । नेपालय् संस्कृतलिपा ऐतिहासिक लिखत ज्वलं नेवाःभासं दु । थथे पुलांगु लिखत परम्परा दुगु भाय् जुयाः नेपाःया अतित अध्ययनय् थ्व भाय्या आपालं योगदान दु । समृद्ध विरासत दुगु भाय् खयां नं नेपालभाषां हे मचाया नां छुइगु ज्याय् नेवाःत आपालं ल्यूने लाःगु खनेदै । वि.सं. २००७ सालया राजनैतिक ह्यूपाः लिपातिनि स्वजातीय खँवःया लिधंसाय् नां छुइगु पलाः न्ह्याःगु खः । हिन्दु वा बौद्ध पुरोहितपाखें ह्याउंमचाया नां छुकेगु पराम्परा नेवाःतसें नालावयाःच्चंगु दु । थ्व परम्परा वैदिक धारया ‘नामकरण’ संस्कारपाखें विकसित खनेदु । थौंकन्ह्य जातलय् राशीकथं पुरोहितं ब्यूगु नां च्वयूगु तर लोक व्यवहारय् ईब्यःकथं यःगु/ल्वःगु नां स्थापित यायूगु चलन अप्वःगु दु ।

मचाया नां ल्यज्याय् थीथी रोचक व व्यवहारिक कारण खनेदु । बौया नांया न्हापांगु वर्ण व नां हे क्वकयाः रामया म्ह्याय् *रामदेवी*, गुण्डा महर्जनया म्ह्याय् *गुण्डरा*, दीपकया म्ह्याय् *दीपा*, भाजुमानया काय् *भाजुवीर* आदि दसु खंकेफु ।^३ थःगु वंश केनेत दथुइ समान खँवः पुस्तैनी तैगु चलन नं सलंसः दैनिसें अस्तित्वय् दु । गथे कि वंशगोपालया सन्तति वीरगोपाल, राजगोपाल, शिवगोपाल, धीरगोपाल आदि । थथे थःगु कूल म्हसीकेत नां ल्यूने *गोपाल*, *नन्द*, *राज*, *ध्वज*, *वीर*, *गोविन्द*, *आनन्द* आदि प्रत्यय आःतक्व नं तःपिं खलःत दु ।

नामकरणया सन्दर्भय् नेवाःदुने खनेदुगु छता उल्लेख्य पक्ष ‘कुनां’ व ‘बिनां’ खः । थुगु अवधारणाय् निश्चित कुल वा वंश विशेषयात स्थायी रूपं हे खास नां निर्धारण यानातःगु दै । ख्वपय् थर च्वज्याय् दुगु विविधता थ्व हे परम्पराया उपज खः । *प्याथः*, *वासुकला*, *माकः*, *क्वजु*, *ध्वंजु*, *चखुं*, *किसि*, *बनेपाली* आदियात छुं दसुया रूपय् काय् छिं । वास्तवय् थ्व ख्वपय् जक मखसें मेमेगु बस्तीया ज्यापु, श्रेष्ठ तह, साय्मि व छुं शाक्य कूलय् दुगु परम्परा खः । ख्वपय् कुनांयात हे नागरिकता व मेमेगु औपचारिक तगिमय् छ्यला जूगु खःसा मेथाय् समान तगिमय् लाःपिसं महर्जन, शाक्य, श्रेष्ठ व मानन्धर थें जाःगु आम/समान (common) थरयात नाःगु खः । थज्याःगु कुनांबिनां व्यक्ति विशेषया स्वभाव, आकार, वर्ण, पेशा व थाय्बाय्यात लिधंसा कयाः व्यूत्पादन जूगु खनेदु (श्रेष्ठ, सन् २०१७, पृ. ४०) । आपाः धैथे कुनां न्हापां थःम्हं हे सगर्व ग्रहण याःगु मखसें मेपिसं स्वभाव वा छुं मेगु विशेषताया आधारय् नियमित सम्बोधन याःलिसे नालायंगु खनेदु । थुकथं न्हापां कुनां औपचारिक मखसें अनौपचारिक प्रकृयां च्वंगु खः । कालान्तरय् व हे नां थःगु कूलयात म्हसीकेगु विशेष नांया रूपय्

३. च्वय् उल्लेखित नांत दुगु लागया निवासी दिनेश महर्जनलिसेया खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् (दँ ४१, किपू)

पुस्तान्तरण जुजुं वन । टाइलनेम व निकनेम धासें स्वभाव, गुण, पेशा, रड, शारीरिक बनोट, थाय् आदिया ल्याखं पासापिन्त नां बीगु ज्या थौंकन्ह्य् नं जू । कुनाबिनां नं न्हापां थ्व हे प्रकृया खःगु तर लिपा छम्ह हे मनूयाकेजक सीमित मजुसे पुस्तान्तरण जुजुं वंश पहिचानया रूप काःवंगु खनेदु ।

मचा बूगु दिंयात कयाः नं नां तैगु चलन खनेदु । जन्मदिनाप स्वापू दुगु मेमेगु धार्मिक, सांस्कृतिक विम्बयात नं नांया निरतिं छ्यःगु दसु दु । बुद्धजयन्तीइ बूम्हसिया नां बुद्ध (मिजं), जयन्ती (मिसा) वा पूर्णिमा तःगु आपालं दसु दु ।^४ लक्ष्मीपूजाया दिनय् बूगु जुयाः हे लक्ष्मीप्रसाद, लक्ष्मीभक्त, लक्ष्मीनानी, लक्ष्मी आदि नां च्वीपिं दु । अथे हे दशमी, कृष्णाष्टमी, रामनवमी, शिवरात्री आदि तिथिइ बूपिने उगु तिथिइ पुज्याईपिं खास द्यःया नां क्वकयाः नं ज्या काइ । आधुनिक समाजय् संविधानसभाया चुनावया दिनय् बूम्हसित विधान नां तःगु दसु दुसा चीनया प्रधानमन्त्री नेपाः भ्रमणया अवधिइ बूम्हसित चाउएनलाई नां तःगु रोचक तथ्य नं दु ।^५ अथे हे पञ्चायतकालय् मार्क्सवादी चिन्तन अप्वयावःगु इलय् बूपिं मस्तयगु नां लेलिन व स्टालीन रन्जित छूगु प्रसंग नं थन न्ह्यथने बहःजू ।^६ थःत विशेष आस्था दुम्ह द्यःया नां हे थः मचायात बीगु थिति नं युगौतक न्ह्यात । देवदेवीया नां तःसा उम्ह देवं मचाया रक्षा याइ धैगु विश्वासं आपालं मचातय् नां दैविक पात्रय् आधारित जुल । शान्त, सौम्य व कोमल स्वभावया देवदेवीया नां यक्व ल्यज्या जूगु खनेदुसा प्रचण्ड, हिंसक वा क्रोध स्वभावया द्यःया नां क्वकयाः छूगु खनेदु । भाषाविदतय् दृष्टिइ 'स' वर्णय् श्रुतिमाधुर्यता दैगु व प्रेमभाव ब्वलनीगु हुनिं थुगु वर्णपाखें शुरु जुइगु नां विश्वय् अत्यधिक दै । जुधवा शिशुया हकय् पौराणिक ग्रन्थय् प्रसिद्ध पात्र राम लक्ष्मण, लव कुश व गंगा जमुना या छनोट अत्यधिक जूगु दुसा अन्त्यानुप्रास ज्वःलाःगु वा द्वीत्व खँवः नं ल्ययगु याः । गथेकि सक्कली-नक्कली, सीता-गीता, यचु-पिचु, क्रिसा-प्रिसा आदि । विशिष्ट व्यक्ति, थकाली, पुरोहित, भिक्षु-भिक्षुणी, साधु आदिपाखें नां छुकूसा भविष्य उज्वल जुइ धैगु चलन अनुसरण याःपिं छुं दशक न्ह्यःतक्व दुगु खः । काय् बूसा पाजुखलः पाखें, म्हाय् बूसा छँखलः (निनि, थकाली, निकं वा मांबौ) पाखें नां छुइगु मान्यता नं दुगु खः (बज्राचार्य, नेसं १३३, पृ. ५३०) ।

व्यक्तिनामय् संस्कृत भाय्या प्रभाव शृङ्खला

पूर्वीय चिन्तनकथं संस्कृत भाय् द्यःतसें ल्हाइगु 'देवभाषा' खः । हिन्दु धर्मया वाङ्मय थ्व हे भासं दुसा थ्व भाषामध्ये पवित्र व सर्वोच्च धैगु विश्वासं क्वातुक थाय् काल । बौद्ध जगतय् नं पालि भाय् त्वःताः महायानीतसें थ्व हे भाय् ल्यल । थुकिं समग्र भारतवर्षय् संस्कृत भाय् मानक व विशिष्ट धैगु मान्यतां द्वलद्वः दैतक हा काल । लेखन परम्पराया ताःहाकःगु इतिहास दुगु भाय् जूगुलिं व्यक्ति, खुसि, गुँ, थाय् आदिया नां संस्कृत मूल जूसा लेखनय् सहजता, शुद्धता, एकरूपता व उच्चारणय् स्पष्टता दैगु जुल । संस्कृत खँवः खःसा जक मानक जुइगु स्थिति ब्वलनावन । थुगु ल्याखं मध्यकालय् नेपाःगाःया आपालं थाय्, गुँ, खुसि आदिया असंस्कृत नांयात

४. सुगतल शाक्यलिसेया खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् (सामाजिक अभियन्ता, दँ ५७, हःखा, यल, सन् २०२४-८-८)

५. दिनेश बस्नेत (दसुया निरतिं न्ह्यब्वयागु नां दुम्ह मचाया अविभावक दँ ४३ व ५७, येँ, सन् २०२४-९-९), चाउएनलाई श्रेष्ठलिसेया खँल्हाबल्हा (दसुया निरतिं न्ह्यब्वयागु नांधारी व्यक्त, दँ ५९, चितवन, सन् २०२४-१०-१)

६. लेलिन रन्जितलिसेया खँल्हाबल्हा (दसुया निरतिं न्ह्यब्वयागु नांधारी व्यक्त, दँ ४६, त्रिशुली, सन् २०२४-११-२९)

संस्कृतकरण (Sanskritization) या:गु खः । किसिपिडि -हस्तिनापुर, थक्वाथ-शोणितपुर, न्वखु-वागमती, तुखु-इक्षुमती, साँखु-शङ्खरापुर, साम्हगुँ-गोश्रृङ्गपर्वत आदियात थन दसुकथं ब्वय्छिं (Malla, 1983, p. 58-65, मल्ल, नेसं ११००, पृ. १००) । व्यक्तिनामय् नं थ्व हे चिन्तन हावी जुल । विशिष्ट व मानक जुयाच्चंगु संस्कृत भासं हे जक पुरोहिततसें नां बीगु अवस्था ब्वलन । संस्कारजन्य ज्याय् संस्कृतया पाठ दथुइ व्यक्तिनाम नं संस्कृत हे जूसा जक पाठानाकूल जुइगु जुल । असंस्कृत जुल कि छन्द, लय वा बहरय् मछिनीगु जुल ।

लिच्छविकाल न्हयःया अभिलेख अभावया हुनिं किरातकालय् थ्व हे भासं व्यक्तिलां तै धैगु खँ क्वःछी थाकु । वंशावलीइ उल्लेखित जुजुपिनिगु नांधलः धाःसा असंस्कृत (किरात) भासं दु । लिच्छवितसें बुकूपिं असंस्कृतभाषी समाज नेपाःगालय् दुगु खँ धाःसा पुष्टि जुइधुंकुगु दु ।^७ लिच्छविकालय् मानदेवया दरबारय् हे केदुम्बाट नांया किरात मूलम्ह सेवक दुगु खः (बज्राचार्य, विसं २०३०, पृ. ३७६) । थुकिं असंस्कृत नां तयगु चलन दुपिं हिन्दु वर्णव्यवस्थां पिनेया समुदाय नं उगु इलय् दरबारया सेवाय् दुगु क्यं । लिच्छविकालय् जुजु, मेपिं दरबारिया, सामन्त व प्रभावशाली पात्रतय् नां धाःसा एकछत्र संस्कृतं वयाच्चंगु दु । थुकिं लिच्छविकालय् नामकरण संस्कार अन्तर्गत व्यक्तिया नां संस्कृतं तयगु चलन विद्यमान खनेदु । पूर्वमध्यकालनिसें मल्लकालया उत्तरार्धतक लूगु लिखित ज्वलनय् वयाच्चंगु प्राय दक्व नां संस्कृतं हे दु । अपवादकथं चिकुति, हाकु, मैजु, चिन्तु, लुन्ते, मथि, तवधिकल आदि नांत धाःसा उत्तर मध्यकालपाखे खनेदै । थुपिं नांया प्रकृति स्वयंबलय् औपचारिक तवरं छूगु मखसें व्यक्तिया रूप, रङ्ग, आकार व स्वभावयात कयाः अनौपचारिक प्रकृत्यां स्थापित जूगु खनेदु ।

नेपालभाषाया छताजि विशेषता सः ज्यलेगु (turbo form) खः । ताःहाकःगु सः कथं ज्यलाः वनेगु प्रकृत्यायात गुलिंसिनं 'नेवारीकरण' नं धाय्गु याः, गथेकि *नारायणसिंह ककाजु* यात नायूसिक्वाःजु ।^८ थथे ज्यलाच्चंगु रूप हे मध्यकालया अभिलेखय् नांया ल्याखं लिपिवद्ध जुयाच्चंगु दु । गथेकि *धर्मनारायण-धलमां, नन्दलाल-नंलाः, गोवर्धन-ग्वबरं, रत्न-लतं, रत्नसिंह-लनसिं, लक्ष्मीनारायण-रछिंनालां* आदि । छम्ह हे मनूयात संस्कृत खण्डय् माणिक्य व बोलीचाली (नेपालभाषा) *मनकु भारो* धयातःगु दसु दु (सिंह, नेसं ११२८, पृ. २०) ।^९ थुपिं तथ्यपाखें मध्यकालय् संस्कृतमूल खँग्वलं नां तैगु तर उपिं ज्यलाः बोलीचाली मैत्री (नेवाःकरण) जुइगु क्यं । थ्व प्रकृत्या शाह-राणाकाल जुजुं थौंतक्व नं समान प्रवृत्तिइ खनेदनि । न्हापा थें देवदेवीया नां क्वकाइगु मखुसां नेवाःतसें ल्यइगु आपाः धैथे नां थौंकहन्य् नं संस्कृत मूलया हे दु । गथेकि *सुरज, रश्मी, नमिता, दीपा, दीपक, दिनेश, नरेश, सुजाता, राकेश* आदि । थुपिं नां नं न्हियांनिहं न्ववाय्बलय् नेवाःपहलं ज्यलाः उच्चारण जुइगु याः ।

७ थ्यंमथ्यं २०० गू सिखें अप्वः संख्याय् लूगु लिच्छवि अभिलेखतय्के थाय्, खुसि, व्यक्ति 'किरात' खँवः, गुँच, कर प्रणाली आदि ध्वाथुइकेत असंस्कृत नामया छ्यला दु (बज्राचार्य, २०२५, पृ १-८) । थुपिं नामवाची खँवः थौंया नेवाः पूर्खातय् भाय्या दसु खःगु दाबी गुलिं विद्वानतय् दु ।

८ दानदास श्रेष्ठलिसेया खँलहाबल्हाया लिधंसाय् (नेपालभाषा विद्यावारिधि तहया ब्वनामिं, दै ६८, थिमि, सन् २०२४-६-९)

९ जयसिंथि मल्लकालीन टीकाकार माणिक्यं ने.सं. ५०० स न्यायविकासिनी ग्रन्थ तयार याःग' खः । उम्ह पात्रयात गोपालराजवंशावलीइ थीथी पतिइ 'मनक' भारो' धयातःग' द' व थ'पिं निहं पात्र छम्ह हे खः धैग' ध'क'माः विद्वानतय् द' (सिंह, ने.सं. ११२८, पृ. २) ।

नेवा: खँवलं नां छुइगु लहर

नेवा:त भाषिक व सांस्कृतिक दृष्टिं नेपा:या उन्नत व समृद्ध जाति जूसां नामकरण परम्पराय् धा:सा नेवा:पनया अभाव दु । छुं अपवाद वाहेक प्राय नेवा:तसें सलंस: दैनिसें संस्कृत नां नालावल । राणाकाललिपा राजनीति, शिक्षा, पेशा व सञ्चार माध्ययमया विकासं नेवा:तयूत विविध भाषाभाषी व संस्कृतिलिसे अन्तरकृया यायूगु ह्व:ता: दत । थ्वया प्रभावकथं मचायात नां छुइगु परम्पराय् बुलुं ह्यूपा: खनेदत । अभिभावक गुलि शिक्षित जुल, उलि हे मौलिक नां ल्ययूगु कुत: जुइगु तथ्याङ्क दु (Korkmazer & Cift, 2018, p.137-139) । भारतेन्दुया नेतृत्वय् भारतय् स्वभाषा व संस्कृतिया चेतना ह्वलेज्या आन्दोलनया रूपय् न्ह्या:गु इलय् अन दुपिं नेवा:त नं उकिया प्रभावय् लात । व हे लहर बुलुहुं नेपालय् प्रसार जुजुं व:गु ख: । थथे आधुनिक ज्ञानया प्रसारं फुक्कथंया पुलांगु मूल्य-मान्यतां नेवा:त नं न्हूगु लँय् उन्मुख जुजुं वन । चेतनाया बृद्धिलिसे अमेरिकाय् नं हाकुगु जातिं स्वपहिचान पितब्वयूगु अभियान न्ह्याकूगु ख: । सन् १९६० या दशकनिसें अमेरिकाय् नं स्थायी हाकुगुजातिं (कालाजाति) थ:गु हे अफ्रिकन संस्कृति पिज्वइगु नां ल्ययूगु यात (Fryer & Livitt, 2004, p.69) । थुकिं हाकुगुजाति सचेत जूलिसे थ:गु सांस्कृतिक पृष्ठभूमि ब्वयूत गुलि तल्लीन धैगु तथ्य उलाक्यं । तर नकतिनि अमेरिका थ्यपिसं अंग्रेजी नांया छनोट अप्व: या:गु तथ्याङ्क दु (Liebersen & Mikelson, 1995, p. 29) । थुकिं अमेरिकाया न्हू समाजय् स्थायीत्व कायूगु लालसां बहुसंख्यक संस्कृतिनाप अन्तघुलन जुइगु आग्रहयात अभिव्यक्त या: । थुकथं नां छुइगु संस्कृति अभिभावक वर्गं थ:गु अस्तित्वया नितिं याइगु छताजि आंशिक राजनीति नं ख: (Becker, 2009, p. 99) । थुकथंया आंशिक राजनीति राणाकालया लिपांगु इलय् नेवा: भाय्या माध्यमं चेतना थनेत संघर्ष या:पिं योद्धापाखें न्ह्या:गु खनेदु ।

नेपा:या राजनैतिक, सामाजिक, शैक्षिक, साहित्यिक व सांस्कृतिक ह्यूपा:या वहस राणाकालया उत्तरा उत्तराद्धय तच्चल । थ्वया उत्कर्ष रूप हे वि. सं २००७ सालया क्रान्ति ख: । थ्व हे चरणय् स्वभाषाप्रति गौरव तायूका: राज्यया दमनया बाबजुद नेपालभाषां आधुनिक साहित्यया रचना जुल । थ्व चरणयात नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् पुन:जारणकालया संज्ञा बीगु या: । थ्व इलय् नेतृत्वदायी भूमिकाय् दुपिसं हे परम्परागत प्रवृत्तिं मूपुला: स्वभाषाया नां तयूगु कुत: न्ह्या:गु ख: । धर्मरत्न यमिं थ: मस्तय् नां तयूत *हिसिला, कय:, चिरिक:* व तिमिला इत्यादि नेपालभाषाया खँव: ल्यल ।^{१०} फत्तेबहादुर सिंहं थ: सन्ततिया नां *खसु, सुपाँय् व लूज:* तल । थ्व तत्कालीन नामकरण परम्पराय् छता यूटर्नरूपी पला: ख: । विसं २००७ सालया क्रान्ति धुनेवं प्रत्येक टोल स्तरय् भाषिक समानता व अधिकारया वहस न्ह्यात । नेपालभाषाया विविध विधाया साहित्य प्रकाशन जुजुं वनसा भाषिक-सांस्कृतिक ज्याभ्रवलं तिब्रता काल । नेपालभाषां ब्वनेगु व्यवस्था नं जुल । थ्व जागरणया दथुइ भाषिक समानतावादी व भाषासेवीतसें थ: मचातय् नां नेपालभाषां तयूगु लहर ब्वलन । फत्तेबहादुर व धर्मरत्न यमिया प्रयोगं प्रेरित जुया: रेवतीरमणानन्दं थ: कायूतय् नां *सर्गत, निलख व नुगल* तल । अथे हे माणिकलाल श्रेष्ठं थ: कायूतयूत *मलख व सितु* नां बिल ।^{११} विसं २०१७ स महेन्द्रं पञ्चायती व्यवस्था ह्यधुंका: नकतिनि

१० रत्नमान तुलाधरलिसेया खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् (व्यवसायी, सामाजिक अभियन्ता, दै ७३, येँ, डल, सन् २०२४-५-२)

११ शरदवीर कसा:लिसेया खँल्हाबल्हाया लिधंसाय् (नेपालभाषा शिक्षक, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., दै ५८, येँ, सन् २०२३-१२-९)

चुलिवःगु भाषिक अभियानय् पंगः ब्वलन । प्रतिकार स्वरूप नेवाः अभियन्तातसें विविध भाषिक-सांस्कृतिक आन्दोलनयात छिँछिँथे न्ह्याकाःतुं यन । थ्व चरणय् थः मस्तय् नां नेपालभाषां हे तयाः स्वजातीय गौरव पिब्वय्गु सिलसिला भन अप्वयावल । कथं नेपालभाषाया थीथी मौलिक नां प्रयोगय् खनेदत । दसुया नितिं मथुरा सायूमिया काय् लजना, प्रेममान चित्रकारया काय् किचः, परमानन्दया काय् न्ह्यु नातिबज्रया काय्पिं नःलि व लूजः, पद्मरत्नया काय् सरगत, अमरकाजिं लुँमिला, द्वारिकालालया म्हायाय्पिं लसता व भिन्तुना, केदार सितुया काय् यजु, राजा शाक्यया म्हायाय् हिसिलानि आदि (शाक्य, नेसं ११२७, पृ ४२) । मूलतः नेपालभाषाया म्रष्टापुचलं मेमेगु मौलिक नां मालाः छ्यलाबुलाय् हल । थौंकन्हय् हिसिला, तिमिला, मतिना, लकस, लसता, पलिस्था, भिन्तुना आदि नेवाः समाजय् यक्व हे यय्कुगु नांकथं स्थापित जुइधुंकल । थुपिं नां गैरनेवाःतसें नं उच्चारण सहज व लय अनुकूल ताय्काः लोकंहवाःगु स्थिति दु । थौंकन्हय् थुपिं बाहेक मेमेगु न्हूपह दुगु नांया मालेज्याय् भाषाप्रेमीतय् ध्यान केन्द्रत दु । किकिपा, सचिका, सफू नुगः, पौभाः लुँस्वां, इनाय् सिरपाः, यचु, पिचु, मिँजला, भलसा, किपा, मिजः, जियःम्ह आदि न्हूगु छनोटया दसु खः । थुकथं नेवाः समाजय् अभिभावकतसें थःगु भाषाया न्हूनां मालेज्याय् भंभं रूचि क्यनाहःगु स्पष्ट जू । अमेरिकाया मिश्रित समाजय् थःगु पृथक पहिचान बोध यानाः मिसामचायात सगर्व बेखामाया नां ब्यूगु दसु नं दु ।^{१२} थुकथं देसं तापाःसां वा अभिभावकं नेवाःभाय् ल्हाय् मसःसां थः पूखाप्रति गौरव ताय्काः मचायात नेवाः नां ब्यूगुया दसु अप्वयाः वःगु दु ।

लिखँ

शेक्सपेयरं छथाय् धाःगु खः “नामय् छु दु ?”, तर वं धाः थें नामय् छुं मदैगु पक्कां हे मखु । छुं नं संज्ञावाची खँवलं सम्बन्धित मनूया भाषा, धर्म-संस्कृति, समाज व समग्र सभ्यताया प्रतिविम्बन यानाच्चनी । छगु शब्दमात्रं वया भाषिक-सांस्कृतिक पृष्ठभूमि पिब्वयाबीसा व हे खँवलं भविष्यय् मचाया पहिचान, मान्यता व सम्बन्ध स्थापित जूवनी । थुकथं हलिमय् विविध थाय्, प्रदेश व देय्या नां क्वःछीगु ज्याय् ब्यागलं सभ्यताया धार दथुइ तःधंगु वहस व द्वन्द्व जूगु दृष्टान्त दु । व्यक्तिया नां नं मौलिक पहिचान पिब्वय्गु शसक्त माध्यम खः । थः छु सभ्यतालिसे सम्बन्धित खः धैगु खँया प्रतिविम्ब थःगु नामं हे स्पष्ट यानाबीसा व नामं थःगु पृष्ठभूमिप्रति आस्था नं प्रकट यानाच्चनी । थ्व हुनिं कृष्ण खान, डेभिड आचार्य, मुहम्मद लिम्बु आदि नां मालां लुइमखु । व्यक्तिया नां नं संज्ञावाची खँवः हे खः गुकिया अनुवाद जुइमखु । व्यक्तिनाम थज्वःगु अभौतिक तत्व खः गुगु वया भौतिक शरीरया अन्त्यलिपा नं चीरकालतक पहिचानया सूचकया ल्याखं स्थापित जुयाबी । वया व्यक्तित्वया समग्रताया प्रतिककथं मेपिसं नालेत बाध्य जुइ । व्यक्तिया नां मात्रं हे वया दर्शन, चिन्तन व आदर्श अभिव्यक्त जुइगु हुनिं नांयात नं आन्दोलनया रूप बियाः ज्वाला, बारुद, प्रचण्ड, अग्नि, चट्टान आदि छ्यःगु खः । सुं विशिष्ट व्यक्तिया नां उल्लेखित भँतय् ई फाःसा वया विचारधारा, व्यक्तित्व वा योगदानयात हे अवहेलना याःगु अर्थ ब्वलनी । थुकथं व्यक्तिया नां संकेत मात्रया नितिं खः व उकिं मेगु छुं अर्थ कुबीमखु धैगु शेक्सपेयरया मान्यता गलत खः । व्यक्तिया मृत्यु पर्यन्त नं औचित्यपूर्ण जुयाच्चनीगु नां थःगु हे भाषा व संस्कृतियात प्रतिनिधित्व याइकथंया

१२ अमेरिका निवासी महर्जन परिवार (बइलो) या म्हायाय् ।

जुइमाःगु खँय् सीमान्तकृत पुचःदुने वहस, चर्चा व अभ्यासया लहर वःगु दु । थ्व लहरय् नेवाःत नं सक्रिय रूप सहभागी खनेदुगु सुखद् पक्ष खः । सीमान्तकृततय् नितिं नां ल्यय्युगु ज्या छताजि सांस्कृतिक निर्णय जुयाब्यूगु दु । नांया छनोट हे मूलधारया संस्कृतिइ अन्तर्धुलन जुइ न्ह्यांम्ह खः वा थःगु पृथक पहिचानया सन्तुलन यय्कीम्ह खः धैगु खँया निर्णय बी । पौराणिक वा दैवीपात्रया नां क्वकाइगु प्रवृत्तिं मूपुलाः मचाया अभिभावकं भविष्यय् याइगु आशाभरोसा व गुज्वःम्ह व्यक्तित्व जुयाब्यूसा ज्यू धैगु आशयया खँग्वःया ल्यज्या अप्वःगु दु । थुकथं नां छुइगु ज्या थौंकन्हय् सामान्य व सहज प्रकृया मखसें आपालं सोचविचार यासें ताःई कयाः याइगु विशेष निर्णय जुयाब्यूगु दु । नेवाःतय् भाषिक-सांस्कृतिक चेतनाय् बृद्धि जुयाः नामकरणय् मौलिकपन खनेदुगु धैगु छता सुखद् पक्ष खः । नामकरण विधिइ वःगु चेतनायात अभ् तच्चय्काः युवापुस्तां अभियानया हे तगिमय् यनेमाःगु खनेदु ।

लिधंसा ज्वलं

- मल्ल, कमलप्रकाश (नेसं ११००). नेपाल खँग्वःया व्युत्पत्ति छपुलु, *नेपालभाषा पत्रिका*, १(२६), १-१३ ।
- पाण्डेय, राजबली (सन् १९५७). *हिन्दु संस्कार सामाजिक तथा धार्मिक अध्ययन*. चौखम्बा विद्याभवन ।
- बज्राचार्य, धनबज्र (विसं २०२५). लिच्छविकालको इतिहासमा किरातकालको प्रभाव, *पूर्णिमा*, १(५), १(८) ।
- बज्राचार्य, धनबज्र (विसं २०३०). *लिच्छविकालका अभिलेख*. नेपाल र एशियाली अध्ययन संस्थान ।
- बज्राचार्य, बज्रमुनि (नेसं ११३३). मनूतय्युगु जीवनय् नां छुइगु संस्कारया महत्त्व, *नेपालभाषा जर्नल*, १(५), ४९-५६ ।
- सिंह, तुलसीलाल (नेसं ११२८). *दिव्यपरीक्षा*. न्हू हिंसु पुचः ।
- शाक्य, शान्तराज (नेसं ११२७). *नेवाः नां*. क्वाथबहाः ।
- श्रेष्ठ, ओमकारेश्वर (नेसं ११३६). भक्तपुरका नेवार कुर्नाविनां, *आदिवासी जनजाति जर्नल*, १४(०७), १(३१) ।
- Al-Qawasmi, A., & Al-Al-abad Al-haq, F. (2016). A Sociolinguistic Study of Choosing Names for Newborn Children in Jordan. *International Journal of English Linguistics*, 6(1), 177-197. <https://doi.org/10.5539/ijel.v6n1p177>
- Becker, B. (2009). Immigrants' emotional identification with the host society: The example of Turkish parents' naming practices in Germany. *Ethnicities*, 9 (2), 200–225. <https://doi.org/10.1177/1468796809103460>
- Cila, J. (2018). *Culture and baby-naming in a multicultural world: Identity and pragmatic motivations predict choices and preferences of baby names among bicultural individuals* (Doctoral dissertation). York University, Toronto, Canada. <https://core.ac.uk/display/188194598>.
- Fryer, R. G. & Levitt, S. D. (2004). The causes and consequences of distinctively Black names. *The Quarterly Journal of Economics*, 119(3), 767–805.

- Korkmazer, E., Arslan, E., & Çift, T. (2018). Education Influence on Baby Naming. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*, 3(2), 137–139. <https://doi.org/10.5336/healthsci.201859607>
- Lieberson, S., & Mikelson, K. S. (1995). Distinctive African American names: An experimental, historical, and linguistic analysis of innovation, *American Sociological Review*, 60(1), 928–938.
- Malla K.P. (1983). River-Names of the Nepal Valley. *A Study in Cultural Annexation*, 10 (1-2), 57-68.
- Ogihara, Y. (2023). Historical changes in baby names in China [version 1; peer review: 1 approved, 1 approved with reservations]. *F1000Research*, 12, 601. <https://doi.org/10.12688/f1000research.131990.1>
- Shanmuganathan, T., Sinayah, M., Ramalingam, S., & Perumal, T. (2021). Names and Naming Practices of the Telugu in Malaysia. *Names*, 69(2), 34-42. <https://doi.org/10.5195/names.2021.2277>
- Shrestha, O. (2017). Totemism in Manandharas: an Ethnolinguistic Study, *Gipan*, 3(2), 200-218.